

'Skriv enkelt, det behagar mig'

Gunnar Ekelöfs grötrim, scherzi och sångbarheter kartlagda

Gunnar Ekelöf bröt sina högstämda dikter med ett återkommande "skorr", grotesker han lärt sig av ett zigenarkapell då han var på bilresa i Jugoslavien. Det antipoetiska skorret är den fördjupande resonanslådan under Ekelöfs strängar, skriver Torsten Ekbohm.

En röst, en röst som kommer så långt ifrån att den inte mer kommer ens öron att ringa, en röst, men som en trumma, förstämd när ändå fram, fullt hörbar, till oss.

Fastän som komme den ur en grav, talar den inte om annat än sommar och vår. Den fyller vår kropp med glädje, tänder ett leende på våra läppar. Jag lyssnar till den. Det är bara en mänsklig röst som färdas genom livets och fältslagets brak, den sammanstörtande åskan, det malande vardagspratet.

Och ni? Hör inte ni den med? Den säger: "Den svåra tiden är kort." Den säger: "Den vackra årstiden är snart här."

Hör inte ni den med?

GUNNAR EKELÖF översatte denna dikt, "Rösten", av Robert Desnos i sin tolkningsvolym "Valfrändskaper" från 1960. Den skulle kunna stå som ett motto över Ekelöfs diktning.

Den mänskliga rösten med sitt milda budskap som tränger igenom historiens larm och fältslagets brak kan vara poesins stämma. Men den behöver inte ha med "litteratur" att göra, den kan avlyssnas från alla håll i den underjordiska ekokammaren. Den mänskliga rösten når oss från pissoarklottret i Pompeji, från gatuseriet i Bellmans Stockholm. "Mänskliga slagdången tränger igenom." Om poesin kan bli en röst i denna kör är dess uppgift i varje fall inte helt utan mening.

Svår enkelhet

Men inte alla röster når fram. Budskapet måste vara så enkelt att det tangerar det fundamentalt mänskliga, "den del av mig/som har del i andra". Därav Ekelöfs dragnings mot det antipoetiska, eftersom det bara är den konst som bryter med de etablerade spelreglerna som har en chans att nå

EN NY BOK

Gunnar Ekelöf
Skrifter
Del 4: Appendix 1927—1968
Del 5: Valfrändskaper och andra översättningar
Red. Reidar Ekner
Bonniers

lerna som har en chans att nå denna svåra enkelhet. Ekelöf har formulerat denna antipoetik på många ställen, kanske som allra mest avväpnande och övertygande i en kortdikt från 1966 med titeln "Ängeln dikterade":

Skriv enkelt, det behagar mig
Har du visionen
kan du skriva enkelt

Så för den blinde målaren
och stränge kritikern
med handen över den andres
tavlor
han som var Alexander den
Stores hovmålare —
kände med fingertopparna och
sade:

Hans måleri behagar mig
Han målar inte grovt
Han målar slätt.

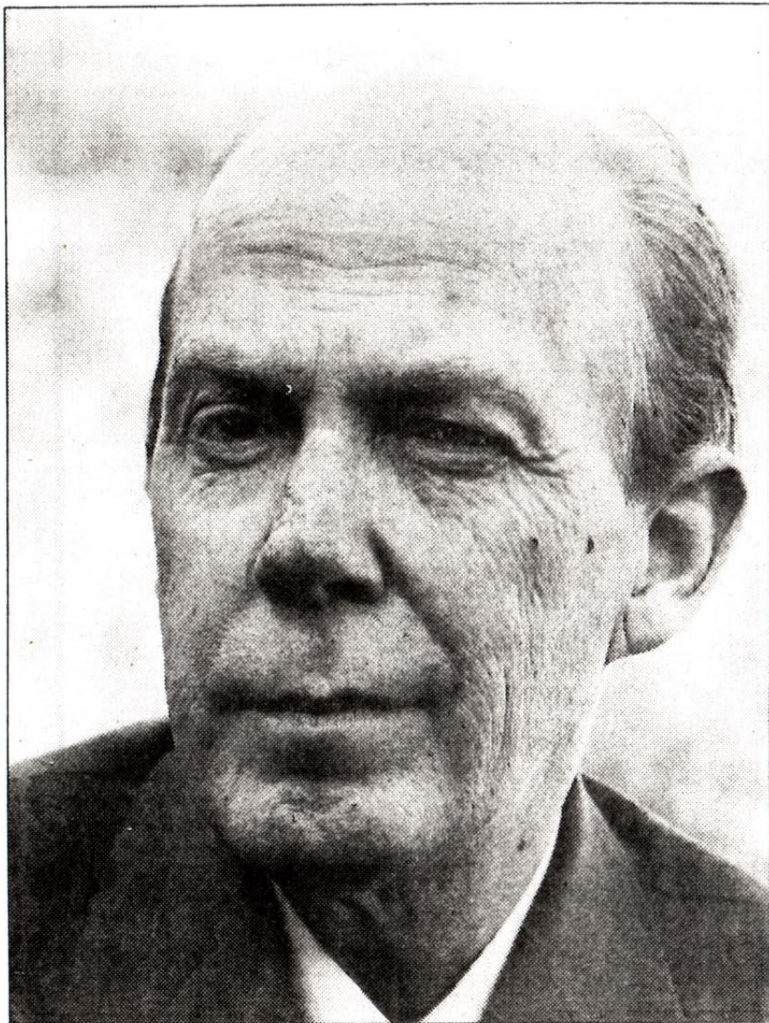
Båda de citerade dikterna ovan ingår i de nya delar av Gunnar Ekelöfs samlade skrifter som utkommer i dag, del 4: Appendix 1927—1968 och del 5: Valfrändskaper och andra översättningar.

Även om tre delar prosa och essästik återstår att ge ut tror jag redan nu man kan säga att det är den fjärde delen som utgör höjdpunkten i denna utgåva. Den innehåller merparten av alla de dikter som Ekelöf aldrig tog med i sina diktsamlingar. Ekelöf var en mycket produktiv poet, ständigt skrivande, och han spred sina dikter över hela riket, från Skogsindustriarbetaren i norr till Blekinge Läns Tidning i söder. Det var inte bara de stora rikstidningarna som fick åran. Ekelöf uppvaktade också publikationer som Sotarens Jul, Jultrevnad, Trosa Annonsblad, Beklädnadsfolket, Julpost, Grönköpings Veckoblad, Söndagsnisse-Strix.

Hela det besvärliga förarbetet att kartlägga denna spridda produktion i dagspress och tidskrifter utförde Reidar Ekner i sin omsorgsfulla Ekelöfbibliografi från 1970 (en uppdaterad nyutgåva av denna bibliografi kommer att ges ut efter del 8). I del 4 får vi nu äntligen denna spridda produktion samlad mellan två pärmar, i en 350-sidig volym som spänner från marginalklotter och teckningar i Ekelöfs skolböcker från 1920-talet till de sista fragmenten dikterade 1968.

Skisser och utkast

Reidar Ekner har denna gång inte behövt företa sig något så våghalsigt som att på egen hand redigera

Väldig orgel. Ingen svensk poet har haft ett bredare register än Gunnar Ekelöf.

Foto: LÜTFI ÖZKÖK

dikter "för att komma författarens säkerställda sista intention så nära som möjligt". Det rör sig här om skisser, utkast, obearbetade diktat som för det mesta bara föreligger i en version, och Ekner har sammanfört dem i två kronologiska sviter inramade av Ekelöfs teckningar och klotter.

I den andra sviten har Ekner samlat Ekelöfs alla groteskerier, skämtdikterna han roade sig med att skicka till Grönköpings Veckoblad och Söndagsnisse-Strix, satirerna och parodierna, grötrimmen och julverserna, nonsensverser och fräckisar. Ekelöf funderade själv på att ge ut en sådan "Bok av grotesker". Det skulle, att döma av de nu publicerade, ha blivit en åtskilligt vildare volym än "Stroutes".

"Appendix 1927—1968" understryker eftertryckligt och oemot-sägligt att ingen svensk poet har haft ett bredare register än Gunnar Ekelöf. Som en organist vid en väldig orgel behärskade han virtuost hela skalan från den fulltoniga celloklängens vox humana till den skorrande skalmejan, från bordunernas jordiga mörghullhet till fjärrverkets metafysiska

bortomklanger. Ekelöf förklarade själv i en intervju en gång att det var skönt att vara musikalisk, det gav formkänsla. Man kan gissa att han komponerade sina diktsamlingar utifrån sin djupa förtrogenhet med de wienklassiska mästarerna, främst Mozart. I en wienklassisk symfoni är det viktigt att den finstämda långsamma satsen skall följas av ett burleskt scherzo, en traskodans som tar ned det allvarliga på marken. Hela människan skall få plats.

I "En natt i Otocac" bryter Ekelöf de högstämda dikterna med återkommande "skorr", grotesker av den typ som fyller halva band fyra. I efterskriften skriver Ekelöf att inspirationen till detta grepp kom från ett zigenarkapell som han hörde en gång under en bilresa i Jugoslavien: "Det var en serie utbrott, till synes godtyckligt interfolierade med scherzi och enstaka sångbarheter, som i sin lidelsefulla 'oskönhet' byggde långt mer på accent, temperament och karaktär än på gängse musikaliska värden." Det är en ganska exakt beskrivning av innehållet i det fjärde bandet — scherzi och enstaka sångbarheter.

Dårdikter

Om man tänker bort groteskerna ur Ekelöfs diktning skulle de kvarvarande dikterna, de sångbara cellostämmorna, verka mycket mer skönandliga. Det antipoetiska skoret är den fördjupande resonanslådan under strängarna. Därför kan vi glädja oss åt denna serie av utbrott, alla dessa dårdikter och nonsensverser av vilka några är så fula i mun att de inte lämpar sig som högläsning bland konfirmander. I valet mellan "Den vansinnige fönsterputsaren" och dikten om Marilyn Monroe i helvetet kan jag inte undlåta att i stället ta upp den sällsamma och hittills otryckta matsedeln "Diné med älvor", där Ekelöf faktiskt skapar ett slags pendang till sin gamla klassiska superkargör som under sin svåra sjukdom 1742 drömde ihop en lukullisk diné på högsta gastronomiska nivå.

En diné med älvor, framdukad i skogen av tomte på stora stenen, bör således omfatta en köträtt av lagrad lysved med sås av kärrvat-ten nedsköljd med ett rödvin av äkta myggblod, man kan också försöka med falsk oxsvanssoppa på ekoxe med fyllda blåklockor och grodlarvsost. Det är ett genuint Ekelöf-scherzo, liksom de saltade och pepprade Kajsa Warg-recepten på hur skaldebröder som Lindgren, Österling och Martinson lämpligen skall anrättas.

Redigeringen av detta band, skriver Ekner, har krävt "mod både att välja bort och att behålla". Det är utmärkt att han har behållit så mycket av det oregerliga stoffet, ett åttiotal grotesker. Här fördjupas bilden av Ekelöfs uppsluppna

språknihilism, "Strountes"-estetiken. I den mera "seriösa" avdelningen finns också en del överraskningar bland det otryckta materialet, exempelvis dikterna under krigsåren som är dagsaktuellt konkreta på ett sätt som är ovanligt hos Ekelöf.

"Svintyskar! Luskung! Europas vanartiga barn/Trodde er vara herrefolk, är översittarfolk." I en anhan dikt från 1942, som enligt en marginalanteckning av Ekelöf nästan höll på att komma med i "Färjesång", frågar Buddhas lärjunge Ananda: "Huru bör vi uppföra oss, Herre, med hänsyn till tyskarna?" och får svaret: "Se dem icke, Ananda." Den dikten har förut tryckts i "En röst", men när den som här står bredvid de andra tidsdikterna från 1942 framträder en ny tematik. Vem kunde ha trott att den förment opolitiska Ekelöf skrev sådana dikter om världshändelserna? "Svårt att sjunga när hjärtat blöder/för Leningrad, Moskva, Stalingrad."

Från BLM

Beredskapsdikt i den gängse meningen skrev han ju inte. Den berömda "Samothrake"-dikten ur "Non Serviam" är för storslaget anlagd för att passa i den snäva fällan. Här trycks den ursprungliga oratorieverionen från BLM 1943, vilket visar hur överlägsen den senare, avskalade versionen blev.

Det inte minst lärorika med denna fjärde del av spridda dikter är inblicken i Ekelöfs arbetssätt, hur intensivt han arbetade med formen i en rad stadier under tillblivelsen, hur enstaka rader i någon skiss kunde vila i decennier innan de fick sin slutgiltiga plats.

"Jag är en kombinationsintelligens", skriver han på ett ställe. Pusselbitarna till "Röster under jorden" och "En Mölna-Elegi" ligger utspridda, visar det sig, i otaliga dikter från flera decennier.

Samma omutliga syn på hantverket och diktens lindansarmöda talar ur den femte delen som innehåller Ekelöfs tolkningar och prosaöversättningar från fyra decennier. Det handlar om de numera antikvariskt mycket svåråtkomliga tidiga volymerna, "Hundra år modern fransk dikt" och "Fransk surrealism", Rimbaud-tolkningarna, Proust, Céline, Malraux, Eliot-tolkningarna från 1940-talet, Nelly Sachs "Glödande gåtor". Märkligast i denna svit är otvivelaktigt tolkningsvolymen "Valfrändskaper", som här trycks om för första gången sedan utgivning-
en 1960.

Svensk dikt

I efterskriften till denna volym redogör Ekelöf för sin översättningsfilosofi, att bara försöka tolka sådant som man identifierar sig med på djupet, sådant "som jag trott mig om att kunna göra svensk dikt av". Resultatet blev en bok som nästan kan läsas som en originalsamling av Ekelöf. I varje fall ger ingen av dessa mirakulöst försvenskade dikter av Apollinaire, Desnos, Auden, Hölderlin, Petronius, Baudelaire minsta intryck av att vara "översatt"; de har alla något av Ekelöfs egen omisskännliga diktion.

"Valfrändskaper" handlar nog också om att bara den röst när fram genom "den sammanstörtande åskan, det malande vardagspratet" som man förmår identifiera sig med som vore den ens egen. Hur skall man annars förklara att Ekelöfs Nelly Sachs-tolkningar från 1966 i "Glödande gåtor" nästan ser ut som egna originaldikter ur "Diwan"-trilogin som Ekelöf arbetade på vid denna tid? Det måste ha varit fråga om ett ömsesidigt, telepatiskt utbyte av impulser. Detta är Nelly Sachs röst men också, till förväxling, Ekelöfs:

Denna natt
gick jag en mörk sidogata
vek om hörnet
Då lade sig min skugga
över min arm
Detta uttröttade klädesplagg
ville bli buret
och dess färg av Intet talade till
mig:
Du är på Andra Sidan!

TORSTEN EKBOM

På Erik Asklungs torp 1936. Gunnar Ekelöf med styrketår.

Foto: DN